

Славкова О.П.доктор економічних наук,
професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку
Сумського національного аграрного університету**Соколов М.О.**доктор економічних наук, професор,
професор кафедри статистики, АГД та маркетингу
Сумського національного аграрного університету

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті проведені дослідження та сформовано класифікацію факторів що позитивно та негативно впливають на формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, визначено можливість економічного змісту та конкурентоздатності та встановлено основні фактори впливу. Визначено шляхи підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, такі як: збільшення ефективності використання наявного потенціалу сільськогосподарських підприємств, зростання ефективності та результативності праці персоналу сільськогосподарських підприємств, технічне оновлення матеріальної бази сільськогосподарських товаровиробників, впровадження ефективної маркетингової стратегії. Доведено, що виробництва органічної продукції є одним з напрямків який допоможе покращити рівень конкурентоздатності підприємств. Встановлено, що підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств позитивно впливає на сталий розвиток сільських територій.

Ключові слова: розвиток, сталий розвиток, сільські території, конкурентоспроможність, підприємство, сільськогосподарське підприємство.

В статье проведены исследования и сформирована классификация факторов, которые положительно и отрицательно влияют на формирование конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий, рассмотрено экономическое содержание понятия конкурентоспособности и установлены основные факторы, которые на неё влияют. Определены пути повышения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий, такие как: увеличение эффективности использования имеющегося потенциала сельскохозяйственных предприятий, рост эффективности и результативности труда персонала сельскохозяйственных предприятий, техническое обновление материальной базы сельскохозяйственных товаропроизводителей, внедрение эффективной маркетинговой стратегии. Доказано, что производство органической продукции является одним из направлений, который поможет улучшить уровень конкурентоспособности предприятий. Установлено, что повышение конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий положительно влияет на устойчивое развитие сельских территорий.

Ключевые слова: развитие, устойчивое развитие, сельские территории, конкурентоспособность, предприятие, сельскохозяйственное предприятие.

In the article the research has been carried out and formed the classification of factors which positively and negatively affecting on the formation of competitiveness of agricultural enterprises, it has been formed the possibility of economic content and competitiveness and the main factors of influence has been established. It has been determined the ways of improving the competitiveness of agricultural enterprises, such as increasing the efficiency of the existing potential of agricultural enterprises, increasing the efficiency and effectiveness of the personnel of agricultural enterprises, technical updating of material base of agricultural producers, implementation of the effective marketing strategy. It is proved that organic production is one of the areas which will help to improve the competitiveness of enterprises. The factors that negatively influence the production of organic products were identified: the imperfection of the legislative and regulatory framework which clearly defines the state policy in the field of organic production, created conditions for legislative recognition and protection of organic products; lack of standards and national certification system; the prevalence of exports to the internal market of certified organic products; higher price of domestic products in comparison with import; production of organic products by large agricultural enterprises; lack of livestock production according to organic standards; the absence of processing enterprises for organic products and organic food production and their investment content; the initial stage of development of wholesale and retail trade of organic products.

It has been established that increasing of the competitiveness of agricultural enterprises has a positive effect on sustainable rural development. It has been determined that in order to stabilize the economy and sustainable development, it is necessary to solve the problem of developing mechanisms of state agricultural policy in order to increase the competitiveness of agrarian enterprises and to use the existing potential of the agrarian sector of the economy. It makes a task of institutional development, which primarily involves the formation of mechanisms of interaction between the state, rural society, society and business, the formation of such a model of agrarian production, which would contribute to the preservation of rural areas and increase the efficiency of the functioning of agrarian enterprises.

Keywords: development, sustainable development, rural areas, competitiveness, enterprise, agricultural enterprise.

Постановка проблеми. Розвиток ринків сільськогосподарської продукції визначається підвищенням вимог щодо її якості та відповідності міжнародним стандартам. Це пов'язано з тим, що у сучасному світі виживання та розвиток будь-якого підприємства, забезпечення стійкого становища на ринку визначаються рівнем конкурентоспроможності підприємств, яка у свою чергу, детермінована рівнем ціни та рівнем якості продукції, що виробляється. Але поряд з цим, необхідно також дотримуватись принципів сталого розвитку того регіону, де відбувається виробнича діяльність аграрних підприємств а саме сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та розвитку сільських територій присвячена значна кількість наукових праць зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких можна назвати таких видатних вчених як П.Т. Саблук, В.Г. Андрійчук, І.І. Червен, Л.А. Євчук, М.Й. Малік, Б.Й. Пасхавер, Р.А. Фатхутдінов, Й.С. Завадський, В. Стівенсон, М. Портер, В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин, І.О. Піддубний, Л.І. Піддубна та ін. Але, на наш погляд, залишається недостатньо розкритим питання виявлення сукупності факторів, що впливають на процес формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та пошук нових шляхів її підвищення.

Метою дослідження є визначення факторів, що впливають на формування конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства, а також встановлення та дослідження впливу окремих факторів, що мають позитивні та негативні наслідки для формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств а також розробка шляхів підвищення конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою формування, забезпечення та підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств є набуття, утримання та розвиток його конкурентних переваг, які є наслідком реалізації внутрішніх та зовнішніх

ресурсів у довгостроковому періоді в умовах конкуренції. Тому що, на нашу думку, тільки в умовах конкуренції, конкурентним середовищем визначається рівень конкурентоспроможності підприємства.

Аналіз наукових публікацій показав різноманітність підходів до визначення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. На думку Р.А. Фатхутдінова, конкуренція – це процес управління суб'єктом своїми конкурентними перевагами для отримання перемоги чи досягнення інших цілей у боротьбі з конкурентами за задоволення об'єктивних чи суб'єктивних потреб у рамках законодавства або у природних умовах [1]. Розвиваючи далі цю думку можна сказати, що сільськогосподарське підприємство може успішно існувати та розвиватися, якщо воно володіє певними конкурентними перевагами, що створюють передумови для ефективності функціонування підприємства. Існуючі конкурентні переваги підприємства фактично являють собою реалізовані можливості підприємства.

Вперше поняття конкуренції розкрив Адам Сміт у праці «Дослідження про природу та причини багатства народів» [2]. У його баченні конкуренція – це не що інше, як суперництво, що призводить до підвищення ціни при скороченні пропозиції та відповідно знижені ціни при надлишку пропозиції. Адам Сміт в публікації розкриває принцип «невидимої руки», відповідно до якого у межах конкурентної ринкової системи ціна, прибуток, попит, пропозиція та позиковий відсоток спрямовуються немов невидимою рукою.

Можливості сільськогосподарських підприємств визначаються його потенціалом, який під дією законів функціонування ринку та впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища реалізується у конкурентних перевагах підприємства.

Іншу думку висловлено у монографії Шпикуляка О.Г. де висловлюється думка, що конкурентоспроможність підприємства – це можливість ефективно розпоряджатися власними та позиковими ресурсами у умовах конкурентного ринку. Конкурентоспроможність є резуль-

татом конкурентних переваг за всім спектром проблем управління підприємством [3].

Должанський І. та Загорна Т. трактують конкурентоспроможність підприємства як здатність виробляти та реалізовувати продукцію швидко, у достатній кількості, при високому технологічному рівні обслуговування та як можливість ефективно розпоряджатися власними й позиковими ресурсами у умовах конкурентного ринку [4].

С. Шевельова розглядає конкурентоспроможність підприємства як здатність підприємства підтримувати стійкі позиції на ринку, функціонувати прибутково, бути привабливим для інвесторів, заслужити добрий імідж серед споживачів та різноманітних суб'єктів господарювання [5].

Нормативно поняття конкурентоспроможності затверджено в Законі України від 11 січня 2001 року N 2210-III «Про захист економічної конкуренції» містить таке трактування конкуренції: «Економічна конкуренція (конкуренція) – змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибрати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку» [6].

На конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства впливають декілька факторів, які класифікуються в залежності від різних ознак. Так, А. Томпсона, А. Стрікланд [7] виділяють такі фактори: технологічні; виробничі; збутові; маркетингові; професійні; організаційні. М. Портер [8] за природою виникнення поділив фактори на основні та розвинуті; загальні та спеціалізовані; природні та штучно створенні. Існує також класифікація за сферою дії, за керованістю, за рівнем спеціалізації.

Наукова дискусія з приводу визначення конкурентоздатності підприємства розгорнулася між Захарчиним Г.М., яка вважає що «...об'єкт що здатний забезпечувати прибуток...» [9], а Арестенко В.В. «...комплексна порівняльна характеристика, що відображає ступінь переваги над підприємствами – конкурентами» [10]. Підсумовуючи можна констатувати, що одні вчені вважають, що конкурентоздатність підприємств – це отримання прибутку, а інші здатність витримати конкуренцію у порівнянні з аналогічними підприємствами на ринку.

Вчені-економісти львівської школи визначаючи конкурентоздатність підприємства як економічну категорію звертають увагу на здатність сільськогосподарського підприємства досягти поставлених цільових ринкових позицій, які мають чисельність працівників (до 50 осіб) та

забезпечується виробництвом комерційно-перспективної продукції та ефективною діловою стратегією [11].

Сладкевич В.П. [12] при визначенні конкурентоздатності враховує практично всі фактори її формування, а саме складові конкурентоздатності підприємства до яких відносить зовнішній та внутрішній ринки та визначає рівень конкурентоздатності стосовно конкурентів, що діють на тому ж ринку.

Конкурентоздатність підприємства, як економічна категорія розглядається Хвесиком Ю.М. [13], де основна увага приділяється економічним відносинам між суб'єктами ринку з приводу створення та реалізації комплексу конкурентних переваг.

На думку Трухан О.Л. [14], конкурентоздатність підприємством може бути досягнута лише у випадку, коли воно володіє рядом конкурентних переваг. При цьому підприємство повинно піклуватися про те, щоб покращувати ці переваги, щоб завжди бути попереду конкурентів, оскільки кожна перевага рано чи пізно буде перейнята конкурентами.

Економічна категорія «конкурентоспроможність підприємства» цікавить таких вчених як М.Г. Міценко та О.С. Смик, які визначають її як позицію підприємства, яка дає змогу йому виграти змагання між підприємцями, яке виявляється на ринку товарів та послуг [15].

На думку Прокопець Л.В., конкурентоспроможність підприємства визначається такими параметрами як: здатність підприємства ефективно функціонувати на внутрішньому та зовнішньому ринках; спроможність продукції даного підприємства конкурувати на ринку з аналогічною продукцією; отримання підприємством конкурентних переваг на основі продукції відповідної якості; ефективне використання технологій, ресурсів, методів управління, навичок та знань персоналу, компонентів маркетингової діяльності, які відображаються у якості та конкурентоспроможності продукції, прибутковості підприємства [16].

Визначення конкурентоздатності як оптимальне співвідношення між обсягами виробництва та реалізації продукції, його ресурсним потенціалом, платоспроможності й інвестиційної привабливості підприємства, посилення стійкості до природних та економічних ризиків приватного господарювання дане Шевченко Н.О. [17] не включає задоволення потреб споживачів, від яких залежить добробут підприємства тому є неповним.

На думку Томчак В.М. [18], конкурентоздатність аграрних підприємств – це здатність суб'єктів економічної діяльності аграрної сфери пристосуватися до нових умов господарювання використовувати свої конкурентні переваги і

перемагати у конкурентній боротьбі на ринках сільськогосподарської продукції та послуг, максимально ефективно використовувати земельні ресурси, якомога повніше задовольняти потреби покупця шляхом аналізу структури ринку та гнучко реагувати на зміну його кон'юнктури. Однак, на нашу думку, в визначенні приділено увагу лише земельним ресурсам, які мають безперечно високу питому вагу, але обмежують визначення конкурентоздатності.

Конкурентоспроможність аграрного підприємства можна визначити за такими параметрами: можливістю сільськогосподарського підприємства ефективно працювати на внутрішньому та зовнішньому ринках; здатністю продукції сільськогосподарського підприємства конкурувати на ринку з рівноцінною продукцією; одержання сільськогосподарським підприємством стійких конкурентних переваг на базі сільськогосподарської продукції високої якості; ефективне використання сучасних технологій, ресурсів, методів управління, навичок та знань персоналу, компонентів маркетингової діяльності, які відображаються на якості та конкурентоспроможності продукції, прибутковості підприємства.

Важливими питаннями є підвищення конкурентоздатності сільськогосподарських підприємств. Так, Нестерчук Ю.О. вважає що для її підвищення на основі поліпшення її якості продукції необхідним є на рівні держави: створення та впровадження вітчизняної бази гармонізованих з міжнародними вимогами стандартів на сільськогосподарську продукцію та сировину та забезпечення необхідних обсягів фінансування цих робіт; сприяння розробці та впровадженню систем управління якістю на основі принципів ISO 9000 та системи управління безпекою харчових продуктів (HASSP), а також системи охорони довкілля на основі принципів ISO 14000; збільшення обсягів державного фінансування наукових розробок у сфері біотехнологій, генетики, селекції, племінної діяльності з метою покращення вхідних факторів забезпечення конкурентоспроможності продукції сільського господарства; та інше [19].

Аналіз функціонування та особливостей ведення аграрного бізнесу і визначення конкурентоздатності підприємств, дає нам можливість сформулювати власне визначення. Конкурентоздатність сільськогосподарського підприємства це система характеристик, що формують його можливості на конкурентних ринках сільськогосподарської продукції та послуг з інтенсивним використанням наявних ресурсів до складу яких відносяться: природні (земельні – територія, водні, лісні, корисні копалини, екологічна ситуація тощо); техногенні (енергетичні ресурси, матеріально-речова, інженерна та транспортна інфраструктури); соціогенні (трудові ресурси);

економічні (інвестиційне та матеріально-технічне забезпечення).

Основні фактори, які впливають на конкурентоздатність сільськогосподарських підприємств, це явища та процеси виробничо-господарської діяльності підприємства та соціально-економічного життя суспільства, які викликають зміну абсолютної та відносної величини витрат на виробництво, а у результаті зміну рівня конкурентоспроможності самого підприємства.

В останні роки особливу увагу міжнародні організації, науковці, практики, представники органів державного управління приділяють розвитку органічного аграрного виробництва та органічним продуктам харчування, що на нашу думку може бути одним з факторів підвищення конкурентоздатності сільськогосподарських підприємств. Ринок органічної продукції на сьогодні є перспективним напрямком у розвитку аграрного сектору України а її виробництво має великий потенціал для стабілізації соціально-економічного стану та сприяє сталому розвитку сільських територій, покращенню рівня життя в сільській місцевості.

Висновки. Проведення дослідження та виявлення факторів, що позитивно та негативно впливають на формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств дав можливість розглянути економічний зміст конкурентоздатності визначити основні фактори впливу на зміцнення конкурентоспроможності.

Шляхами підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств ми вважаємо: збільшення ефективності використання наявного потенціалу сільськогосподарських підприємств, зростання ефективності та результативності праці персоналу сільськогосподарських підприємств, технічне оновлення матеріальної бази сільськогосподарських товаровиробників, впровадження ефективної маркетингової стратегії. Одним з напрямків який допоможе покращити рівень конкурентоздатності це розширення виробництва за рахунок органічної продукції.

Для стабілізації економіки та сталого розвитку необхідно вирішити завдання розробки механізмів державної аграрної політики щодо підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств, ефективності використання наявного потенціалу аграрного сектору економіки. Це ставить завдання розбудови інституційного забезпечення, що в першу чергу передбачає формування механізмів взаємодії держави, сільської громади, суспільства та бізнесу, становлення такої моделі аграрного виробництва, яка б сприяла збереженню сільських територій та підвищення ефективності функціонування аграрного підприємництва.

Список використаних джерел:

1. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент / Р.А. Фатхутдинов. М.: Маркетинг, 2002. 892 с.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит (пер. с англ.), отв. ред. Л.И. Абалкин. М.: Наука, 1993. 570 с.
3. Шпикуляк О.Г. Проблеми розвитку та регулювання аграрного ринку / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. 2009. № 7. С. 120–127.
4. Должанський І.З., Загорна Т.О. Конкурентоспроможність підприємства / І.З. Должанський, Т.О. Загорна. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
5. Шевельова С.О. Конкурентоспроможність молочного підкомплексу [Монографія] / С.О. Шевельова. Тернопіль: Збруч, 2001. 408 с.
6. Про захист економічної конкуренції. Закон України від 11 січня 2001 року N 2210-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
7. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии / А.А.Томпсон, А.Дж. Стрикленд : [пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой]. М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. 576 с.
8. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер : [пер. с англ. под ред. В.Д. Щетинина]. М.: Международ. отношения, 1993. 896 с.
9. Захарчин Г.М. та ін. Забезпечення конкурентоспроможності та розвиток організаційної культури підприємства: сучасна парадигма і прикладний аспект / Г.М. Захарчин, Л.С. Лісовська, А.А. Терехух: Монографія. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 440 с.
10. Арестенко В.В. Методи і моделі оцінювання конкурентоспроможності підприємств АПК. Актуальні проблеми економіки. 2008. № 10(88). С. 10–15.
11. Черевко Д.Г. Конкурентоспроможність підприємства як характеристика його економічного стану. Економіка АПК. 2009. № 6. С. 114–121.
12. Сладкевич В.П. Сучасний менеджмент організації : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В.П. Сладкевич, А.Д. Чернявський. К.: МАУП, 2007. 488 с.
13. Хвесик Ю.М. Методологічні засади дослідження взаємозв'язку конкурентних переваг і конкурентоспроможності підприємств АПК. Економіка та держава. 2009. № 4. С. 31–33.
14. Трухан О.Л. Формування та стратегічний розвиток конкурентних переваг агропромислових підприємств. Формування ринкових відносин в Україні. 2009. № 7(98). С. 118–121.
15. Міценко Н.Г., Смик О.С. Конкурентоспроможність і конкурентні переваги підприємства в сучасних ринкових умовах. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.3. С. 243–247.
16. Прокопець Л.В. Складові підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Збірник наукових праць Буковинського Університету. 2011. № 7. С. 37–47.
17. Шевченко Н.О. Державна підтримка забезпечення цінової конкурентоспроможності сільськогосподарства на внутрішньому і зовнішньому ринках. Інвестиції, практика та досвід. 2010. № 7. С. 74–75.
18. Томчак В.М. Забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Формування ринкових відносин в Україні. 2009. № 11(102). С. 73–76.
19. Нестерчук Ю.О. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Chem_Biol/Vkhnav_ekon/2010_6/pdf/6_2.pdf.